NAS

﴿١١٤﴾ سُورَةُ النَّاسِ

Nüzulu felak ile beraber olduğu ve medenî olmasının muhtar bulunduğu önce geçmişti.

Âyetleri - Altıdır.

Fasılası - Yalnız س harfidir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِۙ ﴿٢﴾ مَلِكِ النَّاسِۙ ﴿٣﴾ اِلٰهِ النَّاسِۙ ﴿٤﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِۙ ﴿٥﴾ اَلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ النَّاسِۙ ﴿٦﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki sığınırım Rabbına nâsın 1: Melikine nâsın 2: İlâhına nâsın 3 Şerrinden o sinsi vesvasın 4 Ki vesvese verir sinelerinde nâsın 5 Gerek cinden gerekse ins 6

1. ﴿بِرَبِّ النَّاسِ﴾ Nâsın Rabbına -bütün insanların kendilerine ve emirlerine mâlik terbiye edici sahibine, ya'ni

halk ve emriyle insanlar yaratan: ve sun'u kudretiyle o gâsık kara topraktan o duygusuz, muzlim maddeden tan gibi parlıyan duygulu insanlar yetiştiren, onlara yaramaz şeyleri atıp yarar şeyleri süze süze ifaza ederek lûtf-ü terbiyesiyle tavırdan tavra, halden hale tekemmül ettirerek büyüte büyüte akl-ü iz'an verip insanlık levazımını, insanlık vazîfelerini duyurarak bütün mahlûkat içinde mümtaz bir halde hemcinsiyle birlikte cem'iyyet halinde yaşıyacak hale getiren ve getirmekte bulunan ve bu suretle onlara terbiye fikriyle Rübûbiyyet mefhumunu öğreterek kendi varlığını sezdirip hak ve hayr uğurunda çalışmak yolunu gösteren

mevlâsına 2. ﴿مَلِكِ النَّاسِ﴾ o nâsın melikine -ya'ni o terbiye ile yetiştirilen, akıl melekeleri, insanlık kuvveleri inkışafa başlıyan insanların hepsini hukmü altında tutarak bütün melekât ve kuvvelerini nizamı hayr ile gayei kemallerine doğru fa'aliyyete sevk etmek üzere mertebelerine ve ılm-ü hikmetinin iktizasına göre emr-ü nehy ile idare eden hukümdarına daha, açıkçası nisbî ma'na ile Rab, ve melik değil, « مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ » mantukunca dilediğine mülk verip şah yapan, dilediğini de padişah iken indirip atan, dilediğini aziz, diledini zelil etmek kudretine hâiz olan mülki daim ile Rübûbiyyeti kâmile kendisine mahsus bulunan melikler meliki, padişahlar padişahı, hukümdarlar hukümdarına, ya'ni 3. ﴿اِلٰهِ النَّاسِ﴾ nâsın İlâhına -o insanların Hak mabûduna, ya'ni aklı melekeleri tekemmül etmiş, hakkı nâhaktan, hakıkati hayalden, güzeli çirkinden, hayrı şerden, zevkı bâkıyi zevkı fânîden, gayei maksudu vasitadan, kûfranı şükrandan fark ve temyiz edecek vicdanları ma'rifeti halka tenevvür eylemiş, bulundukları âlemin ve kendi nefislerinin mahiyyetini öğrenmiş, hikmeti vücudlarını nereden gelip nereye gittiklerini, bütûn o cünbüşi

cihan şümulden, bu gavğayı kâr-ü zardan kazanc ne olduğunu, o sevgilerin, saygıların, o ümitlerin, arzuların o hacetlerin dileklerin nereye bağlanacağını, gülen yüzlerin neye güldüğünü, dökülen dillerin neye döküldüğünü, ağlıyan gözlerin neye ağladığını, çırpınan kalblerin ne ile tatmin edileceğini; binaenaleyh nelerden kaçınıp nelere koşmak, neye gönül verip neye dayanmak, neye sığınmak, neye tapmak lâzım geldiğini anlamış, vücudda tecelli eden, zâhir ve bâtından vicdanları saran gayb ve şuhuda hâkim olan hakkın cemalindeki celâlin, celâlindeki cemalin ebedî zevkını duyarak her işinde ıhlâs-u ihsan ile ona yüz tutmuş, uğurunda can vermeyi canına minnet bilerek hukm ü rızasına teslimi nefs etmiş kalbi selîm sahibi irgin insanların gayei maksud edinerek ibadet edegeldikleri ve âkıl ve bâliğ bütün insanların halâsları için iyman ve ibadet ile mükellef bulundukları hak Tanrıya, hasılı: halk ve emir, icad ve i'dam, ihya ve imâte, sevab ve ıkab ile tesarrufi küllîye kudreti tamme ve samediyyeti kâmile ile celâl ve ikramda tevahhüd iktıza eyliyen ülûhiyyet ancak kendinin hakkı olan o ehad samed Allaha sığınırım.

Rab ismi rabbüddar ve rabbülmal gibi izafetle kullanıldığı zaman Allahdan maadaya da söylenebilir. Melik isminin de ondan ehass olmakla beraber Allahdan maadaya itlak edildiği malûmdur, fakat ülûhiyyet aslâ şirk kabul etmediği, « لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » olduğu için ilâh ismi şer'an ve hakîkatten Allaha mahsustur, binaenaleyh Rab, e'am, melik ehass, ilâh daha ehastır. Burada ise murad, Allah Tealâ olduğu

iyice anlaşılmak için Rabbinnâs, Melikinnâs ile, Melikinnâs da İlâhinnâs ile beyan buyurulmuştur. Gerçi bunların Rabba sıfat veya bedel olması da tecviz olunabilir ise de Zemahşerî ve sair muhakkıkîn atfı beyan olmalarını ihtiyar eylemişlerdir; fakat burada evvelâ şunu düşünmek iktıza eder: Allah Tealâ yalnız insanların değil, herşeyin Rabbı ve bütün âlem onun Rübûbiyyeti, melekûtü, ulûhiyyeti

Sh:»6413

nizamı altında dizili olduğu halde burada niçin Rab ismi evvelâ insanlara izafetle tahsîs buyurulup da sonra « مَلِكِ النَّاسِۙ اِلٰهِ النَّاسِۙ » diye beyana lüzum görülmüş ve niçin « ناس » üç defa tekrar edilmiştir? Bunun nüktesi:

EVVELÂ, Kur'anın hikmeti nüzulü insanların terbiyesi, insanların sıratı müstekıyme hidayet ve irşad olduğu cihetle bunu evvelinde olduğu gibi âhirinde de bilhassa ihtar ile nüfusi insaniyye terbiyesine ınâyeti Rabbaniyyenin mezidi ihtısasını anlatmak ve bu vechile Kur'anın âhirinden evveline ircai nazar ettirmektir. « قُلْ اَعُوذُ » emirleri Fâtihanın « اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَۙ » duâsına son cevab

olarak doğrudan doğru bir sığındırma ve koruma irşadı olmak hasebiyle Sûrei Bekarenin evvelindeki « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » mazmununun bir mısdakı olduğu gibi « بِرَبِّ النَّاسِ » buyurulması da « يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ » hitabını hatırlatarak âhiri evvele bağlamıştır. Hatimde evvele dönülerek hâlli mürtehil yapılması da bu nükte ile mütenasibdir.

SANİYEN, Ebüssüudun beyan ettiği vechile bunda «i'azeye şayan bir isti'aze minhacına» ya'ni korumaya lâyık bir sığınış yoluna irşad vardır. Çünkü Rabbına sığınanın efradından bir ferd bulunduğu insanlar cinsi zımnında terbiyesi, memlûkiyyeti, ubudiyyeti ile Rabbına intisab ve tevessülü rahmet ve re'fetin tezayüdü esbabındandır. Ve Allah Tealânın bunu böyle emir buyurması bu suretle korumayı kat'iyyen va'dine delâlet eder delâili keremdendir. Bir de burada isti'aze olunan şer bilhassa insanlara adavet ile ma'ruf olan Şeytanın şerridir, bundan korunmak için insanların ona karşı Allahın terbiyesi tahtinde melekûtü içinde ubudiyyeti saffında dizilmelerini tansîstir. « اِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ = benim halis kullarım üzerinde senin saltanatın yoktur» kavli celîli mentuku üzere Şeytanın nüfuz ve tesallûtundan korunacaklarına bir işaret de vardır. Bir insan ferdinin böyle « اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ اِلٰهِ النَّاسِ

»

Sh:»6414

diye mertebeden mertebeye en mütekâmil cem'iyyet nizami içinde isti'aze etmesi «Ya Rabbî, ya Melîkî, ya İlâhî! beni terbiye edip yetiştiren sen, benim tâbi, olduğum hukümdarım sen, benim bütün mevcudiyyetimi veren ve bütün muradlarımı verecek olan, kendisine en yüksek sevgi ve saygı ile ıbadet ve kulluk etmek borcum ve en üstün vazîfem bulunan ma'budum, Tanrım, yegâne ve sığınacağım, penahım sensin, ben ancak sana sığınırım ve sığınıyorum» demek ma'nasında olmakla beraber öyle demekten daha beliğdir. Çünkü insanlık meratibinin en mütekâmil saffı bulunan İlâhîler saffında ehlûllah cema'atı içinde bir mevki' alacak vechile korunmak üzere Rububiyyetin en yüksek ve küllî tecellîsi demek olan ulûhiyyet hukm-ü ınayetine ancema'atin sığınmak hem kudret ve rahmetin şümulünü i'tiraf ile hamd-ü senânın yüksekliği hem de buhulden, hodkâmlıktan sakınarak benî nev'ine vâsıl olan ni'metleri kendine vâsıl olmuş sayacak kadar hissi şükran ile hayirhahlığı mütezammın olmak itibariyle elbette ferden sığınmaktan daha beliğdir, ve onun için cemaatle olan ıbadet ve duânın fazîleti daha yüksektir. Beyzâvî gibi bazı Müfessirîn «

رَبِّ النَّاسِ

» diye tahsîsın nüktesi burada isti'aze olunan vesvese şerrinin nüfusi insaniyyeye

mahsus bir şerr olduğunu söylemekle iktifa etmişlerse de kâfi değildir.

Nâsın tekrar edilip de « مَلِكِهِمْ وَ اِلٰهِهِمْ » diye zamir ile iktifa olunmamasının sebebine gelince sahib Keşşaf bunu atfı beyan olmasının iycabına hamlederek demiştir ki: çünkü atfı beyan, beyan içindir; binaenaleyh ızmar değil, izhar mazınnesi olmuştur اهـ. Râzî bununla beraber bir de, der: bu tekrar insanların şerefini artırmayı iktıza eyler, çünkü Allah Tealâ kendisini insanların Rabbı, insanların Meliki, insanların ilâhı olmasiyle tanıtıyor demektir. Eğer insanlar mahlûkatın eşrefi olmasa idi elbette kitabının hatimesinde

Sh:»6415

kendisini insanların Rabbı ve meliki ve İlâhı diye ta'rif etmez, kitabını bu ta'rif ile hatmeylemezdi اهـ.

Bu iyzaha göre « النَّاسِ » üçünde de ayni ma'nada olarak mahza beyan ve takrir ve insanlık şerefini tezyid için tekrar olunmuştur, Demek olur ki Ebüssüud da bunu ıhtiyar eylemiştir. Âlûsî de «bir şeyin marife olarak i'adesi halinde ikinci evvelin aynî olmak» ka'idesi ekseriyyesine binaen bunu tercih eylemiş ise de

fasılanın fasılasız olarak aynen tekrarı hilâfı zâhir olmak ve atfı beyan da nâsa değil, Rabba aid bulunmak hasebiyle her birinde muzafı ilyehin muzafına göre başkaca bir ma'na beyan etmiş olması daha doğru ve daha fâidelidir, mezkûr ka'idenin ekseriyyeti de hilâfına karîne bulunmamakla mukayyed olduğu malûmdur. Onun için bunu daha ziyade ta'mîk edenler burada tekrar olmayıp bu nüktelerden başka bir de nüfusi insaniyyenin derecatına ve terakkıydeki meratibine bir tenbih dahi bulunduğunu söylemişlerdir. İbni Sîna ve bazı ârifîn demişlerdir ki: zira nefsi insanî asl fıtretinde ma'rifetullah ve mahabbetullah ile intikaşa müste'iddir, fakat evvelemirde bu ma'rifetlerden halî olur -Netekim «

وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَاتَعْلَمُونَ شَيْئًا» el'aye...

buyurulmuştur- buna akli heyulânî mertebesi denilir, sonra ikinci mertebede onda evveliyyat, bedîhiyyat denilen ilk ilimler hâsıl olur ki bunlarla fikrî mechulleri arayıp bilmeğe tevassul olunur, ve buna akıl bilmeleke mertebesi ta'bir edilir. Sonra da âhiri emirde o mechulâtı fikriyye kuvveden fi'le çıkarılır ki buna da akıl bilfiil mertebesi denilir. İşte «قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ», nefsi insanî meratibinden ilk mertebeye işarettir ki bu, onun gerek bedihî ve gerek kesbî bütün ulûmdan halî bulunduğu hâlidir, nefsi bu mertebede onu terbiye edecek ve o bedihî ma'rifetlerle tezyin eyliyecek mürebbiye muhtacdır, sonra o bedihî bilgilerin husule geldiği ikinci mertebede onlardan fikrî ilimlere intikal melekesi husule gelir ki «

مَلِكِ النَّاسِ»

bu mertebeye işaret eyler, sonra da üçüncü mertebede ulûmi fikriyyenin kuvveden fi'le çıkmasiyle nefsin tam kemâli hâsıl olur ki « اِلٰهِ النَّاسِ » da bu mertebeye işaret eyler. Demek ki burada nâsın üç def'a zikri ayni ma'nada tekrar olmayıp her birinde nefsi insanînin bir mertebesine işaret olunarak Hak sübhanehu ve Tealâ kendisini insanlığın her mertebesinde tecellî eden huküm ve tasarrufuna göre birer isim ile tesmiye buyururarak tanıtmıştır. Râzî felak Sûresinde bunu nakletmekle beraber burada bu farkı şöyle hulâsa eder: Evvelâ Rabbı zikr ile başlamıştır o tedbir ve ıslâh ile tasarruf edendir, bu ise Hak Tealânın insana olan ilk ni'metlerindendir. Ta onu terbiye ederek yerleştirip ona akıl verinciye kadar ki o vakıt insan kendisinin memlûk ve Rabbının melik olduğuna delîli anlar, onun için ikincide melik zikrolunmuştur, sonra da ona o ıbadete müstehık bulunduğunu anlayınca onun İlâh olduğunu tanır, bir de abdin Rabbından ilk tanıdığı onun, ındindeki ni'amı zâhire ve bâtıneden in'am eder mün'im olmasıdır, bu Rabdır sonra onun bu sıfatlarına ma'rifetten celâletini ve halktan istiğnasını ma'rifete intikal eder, o vakıt onun melik olduğunu bilir. Çünkü melik başkası kendisine muhtac, kendisi başkasından ganî olandır, sonra abd onu böyle tanıyınca onun celâlet ve kibriyada vasfedenlerin vasfı fevkında bulunduğunu ve onun ızzet

ve azametinde akıllarını veleh, ve hayrette kaldığını anlar, ve o vakıt onu perestiş edilecek yegâne ilâh olarak tanır اهـ. Beyzavî de bunu şöyle ifade etmiştir: Bu nazmı celilde o Rabbın sığınmaya lâyık i'âzeye kadir ve ona mümane'at gayri kabil olduğuna delâlet ile beraber hâlikını tanımak için teveccüh eden ehli nazarın meratibini de iş'ar vardır. Çünkü o, ilk nazarda kendi üzerinde gördüğü ni'amı zâhire ve bâtıneden kendisinin bir Rabbı olduğunu bilir, sonra nazarda derinleşir, nihayet tahakkuk

Sh:»6417

eder ki o Hak sübhânehû cümleden ganî ve her şey'in zatı onun, ve emrinin mesarifi ondandır, o meliki haktır, sonra bununla istidlâl eder ki ıbadete müstehıkk olan ancak odur, başka yoktur. Bir de bunda sıfatın ihtilâfını ihtilâfı zat menzilesine tenzil ile mutad isti'aze vecihlerinin hepsi münderic olur -ya'ni âdet, mühim bir belâya düçar olan kimse işini evvelâ valideyni gibi ulusuna ve mürebbîsine arzeder, onlar def'ine kadir olmazlarsa melikine, sultanına ref'eder, o da tezallümünü izâle etmezse onu melikülmülûk ve her iştikâ ve ilticanın merci'i müntehası olan Hak Tealâya şikâyet eder, bu âdet üzere burada Allaha hem rububiyyet sıfatiyle, hem melikiyyet sıfatiyle, hem ulûhiyyet sıfatiyle sığınmak vecihleri cem'edilmiştir ki bunda isti'aze olunan âfetin büyüklüğüne de işaret vardır اهـ. Bazıları tekrar olmadığını anlatmak için daha sade olarak

şöyle demişlerdir: İlk nâs cenîn ve etfâl gibi terbiyeye muhtac olanlar, ikincisi siyasete muhtac olan gençler ve kâhiller, üçüncüsü sırf Allaha müteveccih olan müte'abbidler ve yetkinlerdir اهـ. Görülüyor ki üç nâs arasında bu gösterilen farkların hepsi de mühim ve şayanı dikkattir, bazısı daha felsefî, bazısı daha edebî, bazısı da sade olmakla beraber hepsi de mütekaribdir, lisan noktai nazarından bunların karînesi de muzaf olan rab, ve melik ve ilâh isimlerinin mefhum ve müstealiklerindeki umum ve husus farkıdır, rab ismi terbiyeden olmak, terbiye hakkı da malikiyyete mütevakkıf bulunmak itibariyle zevilukulden olanlara da olmıyanlara da tealluk ettiği için e'ammdır. Bu karîne ile « رَبِّ النَّاسِ » da nâs, âkıl gayri âkıl alelûmum insan cinsine şâmil olmak lâzım gelir. Melik ismi ise mimin zammiyle mülk veya melekûtten olduğu, bu da mimin kesriyle milkten ehass olarak cümhuri ukalâ üzerinde siyaset ile tedbir ve idarei umur ma'nasından geldiği, melekût da bunun mübaleğası bulunduğu için melik rabdan ehastır. Netekim Râgıb der ki:

Sh:»6418

mimin zammiyle mülk, cümhur üzerinde emr ü nehy ile tasarruftur ve ukalâ üzerinde siyasete muhtastır, onun için « مَلِكِ النَّاسِ » denilir de « مَلِكِ الْاَشْيَاءِ » denilmez اهـ. Şu halde

melikinnasdaki nâs alelumum insan cinsi içinden aklı eren insanlar olmak lâzım gelir. En derin sevgi en yüksek ta'zim ile ibâdete istihkakı ifade eden ilâhlık, hak Tanrılık ise ekmeli sıfat olduğundan bunun müzaf olduğu üçüncü nâs da akıl ve vicdan, iyman ve iz'an, ahlâk ve irfan, fikri insaf, hüsni amel gibi insanlık melekelerinde az çok bir kemâl, bir irginlik, bir yetkinlik bulunan insanlar olmak tebadür eder. Şu halde evvelki nâs rübubiyyet hukmünce hepsinden e'amm olarak henüz ilk terbiyeye muhtac ve akıl melekesi husule gelmemiş cenîn ve etfal gibiler dahi dahil olmak üzere lâmı istiğrak ile alelumum insanlar cinsine şâmil olmak zâhirdir. Ya'ni terbiye edilip yetiştirilmiş, büyütülmüş insanlar dahi hâric olmaz. Çünkü melikiyyet ve ilâhiyyet hukmüne dahi şâmil olan rübubiyyet hukmü onlarda fi'len sâbittir. Ve gerek bidayetinde, gerek nihayetinde hiç bir insan ondan azâde ve müstağni değildir, şukadar ki bunda ilk mertebe dahi dâhil bulunduğundan terakkı meratibindeki farkı tebaruz ettirmek istiyenler bilhassa onu anlatmayı mühim görmüşlerdir. Maksadları ibtidaî insanlara tahsîs değildir, gerçi nâs ta'biri bazan adî insanlar ma'nasına tahkır için kullanılmak dahi müte'aref ise de bu ma'na nâs mefhumundaki umumiyyetten münbe'is olduğu gibi rab isminin izâfeti de bir şeref ifade ettiğinden dolayı burada tahkır kasdine münafi olacağından bunun muktezası olan ta'mimi tahsîse karîne yoktur. Lâm, istiğraka hamledilmek lâzım gelir. Yoksa rübubiyyeti melikiyyet ve ilâhiyyet ile beyana vecih kalmaz, arada mübayenet bulunmuş olurdu, hatta tekrarı tercih edenler bundan dolayı tercih etmişlerdir. Ancak atfı beyanda asıl maksud mefhumu

beyan değil, masadakı, müsemmayı beyandır.

Sh:»6419

Ebî Hafs Ömer denildiği zaman Ebî Hafs ile Ömer arasında beyan, mefhumu değil, müsemmayı beyandır.

Ve onun için Ebu Hayyan atfı beyanda meşhur olan sıfat ile değil, ismi câmidle olmaktır diye Keşşafa ilişmiştir. Âlûsî de buradakilerin ismi câmid hukmünde olduğu beyaniyle ona cevab vermiştir ki maksadı «مَلِكِ النَّاسِۙ اِلٰهِ النَّاسِۙ» isimleri burada vasfiyyet haysiyyetiyle değil, esmâi ilâhiyyeden olmak üzere sırf isim mevki'inde olarak atfı beyan olduklarını söylemek olacaktır. O halde ikinci nâs evvelkinin büsbütün ayni olmak iktıza etmiyeceği gibi büsbütün gayrı olmak da iktıza etmez. Şu kadar ki burada ma'nayi murada intikal için vasfiyyet ma'nasiyle izafetin beyanda âleti mülâhaza gibi tasavvuruna ihtiyac bulunduğu da inkâr edilemez; binaenaleyh maksad nâsı beyan değil, rab mefhumunu da beyan değil, zatı rabbı daha ehass olan sıfat veya isimleriyle beyan olduğundan dolayı her birinde nâsın ona göre mülâhazası daha zâhir olur. Bu suretle ikinci nâsta «lâm» ı ahd ile istiğrakı urfîye hamle bir karine bulunmuş olacağından bu evvelkinden ehass olarak terbiye olunan insanlar içinden yetişmeğe, melekâtı akliyye ve kuvayı insaniyyesi inkişafa başlamış, her birinde bilirade sa'y-ü amel salâhiyyeti husule gelmiş,

bundan dolayı nizamı hayri ihlâl edecek vechile yekdiğeriyle tenazu' ve tezahum kabiliyyeti yüz göstermiş olup da hikmeti fıtretleri olan menfeatleri hak ve adâlet dâiresinde te'lif ve niza'ları bertaraf edilerek ve her biri ehliyyet ve liyakatine göre sa'y-ü amel ile mükellef tutularak cem'iyyet halinde te'avün ve tenasur üzere yaşıyabilmeleri için siyasete ve akıl bilfiil denilen fikr ü idrâk ile sevk u idare ve hıfz-u himayeye muhtac bütün âkıl bâliğ insanlar cümhuru olmak lâzım gelir ki küçük büyük gelmiş geçmiş ve gelecek alel'umum insan cinsi üzerinde rübubiyyeti câri olan tek rab, ve böyle bütün âkıl bâliğ insanlar üzerinde mülkü, melekûtü hâkim ve dâim tek melik

Sh:»6420

şübhesiz ki ne insanlar içinden ne de mahlûkattan birisi olmak mümkin olmaz, bu en yüksek, en mütekâmil insanların ibadet ve ubudiyyet ile kulluğu kendilerine en mukaddes vazîfe bildikleri ve mahabbet ve rızasını maksadı aksa edindikleri ve bu şevk ile onun sevgili merbub ve memlûkleri saffında dizilmeyi canlarına minnet saydıkları yegâne ma'bud, o, gönülleri doyulmaz ebedî vısâl şevkıyle titreden, güzellik edenlerde daha yüksek husnâ neş'esini uyandırarak her ân kendisine doğru sıdkı mücahede ile tekarrub aşkını tehyic eden, her temiz sevgide bir lemhai cemâli, nefesleri tıkayan, yürekleri çatlatan, akılları medhuş ve

sergerdan eden, her elîm korkuda bir cilvei celâli tecelli eyliyen ulûhiyyet saltanatı şeriksiz olarak kendisine mahsus bulunan Hak Tealâ olabilir, ve onun için « اِلٰهِ النَّاسِ » diye beyan buyurulmuştur, ve o halde bu üçüncü nâs âkıl insanlar içinden Enbiya ve sıddîkîn ve şüheda ve salihîn ve Allahın birliğine iyman edip de onlara uyan ve onlara refîk olmak, onlarla haşrolunmak istiyen hâlıs mü'minîn ve mü'minât ve müslimîn müslimât gibi kâmil insanlar, ya'nî Fâtihada « الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَاالضَّآلِّينَ » ve Sûrei Bekarenin başında « وَبِالْاٰخِرَةِهُمْ يُوقِنُونَ اُولٰئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ » buyurulan insanlar olmak iktıza eder. Hakıkaten sığındırılıp korunmaları va'd olunanlar da bunlardır. Bununla beraber nâsın böyle rububiyyet, mülk, ilâhiyyet hukümleri tahtînde birer âyette üç tavr ile i'adesi, « ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ ۰ ﴿قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَارَيْبَ فِيهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَايَعْلَمُونَ﴾ » gibi âyetlerde ihtar olunan ihya ve imâte meratibi ile me'ad etvarını da hatırlatmaktan halî değildir. Bu bakımdan şöyle demek olur: İnsanlar emvat iken ya'nî hayatsız arz, câmid madde, ölü

toprak iken onları rububiyyeti hukmiyle ihya edip insan yapan Rabbünnâsa, sonra o hayattaki insanları mülkü hukmiyle idare ederken siyaset edip öldüren melikinnâsa, sonra da o öldürdüğü

Sh:»6421

insanları ulûhiyyeti hukmiyle ebedî âhıret hayatiyle yeniden diriltip toplıyarak cezalarını vermek üzere huzuri ilâhîsine irca' edecek olan, ya'ni kudreti bu kadar büyük ve muhayyirülukul olan ilâhinnâsa sığınırım di. Ona böyle sığınmak ise, sonunda muhakkak olan irca'i cebrîden evvel her emrine âmade olmak üzere rücu'i ihtiyarî demek olan tevbe ve inâbe ile «

لَا يَزَالُ الْعَبْدُ يَتَقَرَّبَ اِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى اَكُونَ سَمْعَهُ وَ بَصَرَهُ وَ قَلْبَهُ

» hadîsi kudsîsi mısdakınca tekarrüb ederek « بِقَا بِاللّٰهِ » da karar azmı olmuş olur ki bu da « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » mîsâkının neticei fi'liyyesi demek olan felâh ve fevzi azîmdir. Ne mutlu bana iren kullara!

Şimdi görülüyor ki: evvelki Sûrede sığınılan «müste'azünbih» ancak bir sıfat ile zikrolunmuştu. « رَبِّ الْفَلَقِ » halbuki isti'aze olunan âfet, mâhalakın şerri üç nev'i âfât sayılmıştı: gâsık, neffasât,

hâsid. Bu Sûrede ise sığınılan rabbinnâs, melikinnâs, ilâhinnâs üç sıfatla zikrolunuyor, isti'aze olunan ise bir şerdir. Demek ki bu şer, bu âfet evvelki âfetlerin hepsinden büyük, hepsinden tehlükelidir, ve bundan korunmayı insan hayatının bütün safahatında ve bahusus son deminde ehassı maksad bilmek lâzım gelir, ve demek ki isti'aze için senâ dahi, istenilen matlûbun kadrine göre olmak icab eder. İnsana haricinden, gelen âfakî şerler ne kadar büyük zarar ve fenalık olursa olsun ona ne kadar acı elem ve ıztırab verirse versin onda insanın kendi düşüncesinden, itikadından, iradesinden, kesbinden bir sebebiyyet bulunmadıkça, o şey onun hakıkatine nüfuz etmez. Ruhunu kirletmez, ındallah mes'ul etmez, hakıkatte onun hisabına bir şer sayılmaz, bil'akis o yüzden elem ve zahmet çektiği için me'cur ve müsâb bile olur. Çünkü o onun yaptığı birşey değildir. Onun mes'uliyyeti fâ'iline aiddir. Halbuki insanın kendinden gelen veya az çok meyl ü iradesine iktiran ettirilerek kendine yaptırılan şerr kendi şerridir, o ondan mes'uldür, ruhunu kirletmiş, kendi kendine düşmanlık etmiş olur. Nefsi insanînin en büyük âfeti işte böyle kendi içinden gelen fenalık, içindeki

bozukluk, iymansızlık, iradesizlik, himmetsizlik, yanlış anlayış, yanlış düşünüş, fena temayül, aldanış,

basîretsizlik, kararsızlık, hâsılı bir kelime ile şübhecilik, müvesvisliktir;

Mecruhu sanma cerhi mücerreddir öldüren

Âfatı bâtıniyyedir aslı musîbetin

Onun için Kur'anın evvelinde reybi nefy ile iman ve Âhırete iykan korumanın, felâhın ilk şartı olarak tesbit edildiği gibi sonunda da her şerre sürükliyen sinsi vesvesenin şerrinden isti'aze emrolunarak buyuruluyor ki 4. ﴿مِنْ﴾ -« اَعُوذُ » ye müteallık ﴿شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ﴾ şerrinden o hannas vesvâsın- ya'nî giri giri çekilip sinen, sinip sinip aldatmak, Hak yolundan geriletip fenalığa sürüklemek için döne döne vesvese virmek âdeti olan o dönek, o sinsi, o geriletici vesvese kaynağının şerrinden sığınırım.

« وَسْوَاسِ » esasen vesvese ma'nasına ismi masdar veya muza'af rubaînin masdarı bu vezinde de geldiğine göre masdar olmakla beraber çok vesveseci müvesvis ma'nasına mübaleğa için sıfat ve ism olarak kullanılmıştır ki aynî vesvese kesilmiş, vesvese kaynağı demek gibidir. «Lâm» ile elvesvas, şeytanın bir ismi olmuştur, çünkü Keşşafın dediği gibi bütün şuğlü, san'atı ve dâima üzerine düştüğü hep vesvese ve

iğvadır, öyle vesvese vermekle ma'ruf olan odur. Bahirde Ebu Hayyan der ki elvesvas Şeytanın ismi demişlerdir; bununla beraber vesvas şehvetlerin fısıldadığı vesveseyede denilir ki menhî olan hevayi nefistir اهـ.

Vesvese nedir? Keşşafın ve Râgıbın da söyledikleri vechile vesvese esasen fis, hiş demek, yavaş fısıltı yapmak, fiskos etmek gibi gizli sese, hemsi hafîye denilir, huliyyat hışıltısına, «vesvasülhuliy» denilmesi bundandır. Kamusun kaydettiği vechile avcının ve köpeklerin yavaşça seslerine vesvese ve vesvas denilmesi de bundandır. Bundan hatırai redî'eye, ya'ni nefsin veya Şeytanın kalbe ilka ettiği

Sh:»6423

hayırsız, fâidesiz alçak hatıra ve dağdağaya vesvese denilmek müte'aref ve meşhur olmuştur, dilimizde ma'ruf olan da budur. «وَنَعْلَمُ مَاتُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُۚ» âyeti nefsin vesvesesi hakkında, «فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ» âyeti de Şeytanın vesvesesi hakkındadır.

« خَنَّاسِ » a gelince: hunûstan mübaleğalı ismi fâil veya o vezinde ismi mensûb olarak vesvasın sıfatıdır. Çok hunûs edici, hunûs âdeti olan demektir.

«Küvviret» Sûresinde « بِالْخُنَّسِ اَلْجَوَارِ الْكُنَّسِ » âyetinde dahi geçmiş olan hunûs lügatte lazım olarak te'ahhur ve rücu' ya'ni girilemek ve giri dönmek, ve inkıbaz ve gaybubet, ya'ni sıkılıp büzülmek, sinip gâib ve nabedid olmak ma'nalariyle alakadar olduğu gibi müte'addî olarak geriletmek, munkabız etmek, sindirip gâib etmek ma'nalarına gelir. Müfessirîn ekseriyyetle lâzımdan te'ahhur ve inkıbaz ile sinmek ma'nasını esas tutarak tefsir eylemişlerdir ki: bundan hannâs: geri çekilerek veya büzülüp sinerek fursat bulunca dönmek âdeti olan demek oluyor. Onun için biz bunu sinsi diye terceme etmeyi muvafık bulduk. Keşşafta: hunûsa mensûb, âdeti hunûs ya'ni te'ahhur etmek olandır. Çünkü Saıyd İbni Cübeyrden rivayet olunmuştur ki insan Rabbını zikrettiği vakıt Şeytan hunûs eder, geri kaçar, gaflet edince de döner vesveseye başlar اهـ. Râgıb da der ki: hannas, hunûs eden ya'ni Allah anıldığı zaman munkabız olan Şeytandır. Bunlara göre vesvâsi hannas Şeytan demek olmuş oluyor ki müfessirînin çoğu da bunu söylemişlerdir. Sûrenin âhirinde bu Şeytan « مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ » diye ta'mimen beyan olunacağına göre bu da kâfidir; Bununla beraber Ebu Hayyan bunun nefse de şümulünü ve tam sinsilik ma'nasını göstererek Bahirde demiştir ki: elhannas, « اَلرَّاجِعُ عَلَى عَقِبَيْهِ الْمُسْتَتِرُ اَحْيَانًا = izi üzere giri dönen vakıt vakıt gizlenendir.

Ve bu vasıf, Şeytanda mütemekkindir, kul Allah

Sh:»6424

Tealâyı zikrettiği vakıt Şeytan taahhur eder, çekinir, şehevata gelince bu da iyman ile ve Melekin ilhamiyle ve haya ile siner, çekinir, şu halde bu iki ma'na vesvasta münderic olur, «مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ» da Şeytanlardan ve insanların nefislerinden demek olur. Yâhud vesvas ile murad Şeytan ve kötü karînlerden yaldızcı kışkırtan, «مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ» da o vesvası beyan olur اهـ. Hunûs müteaddi olabileceğine göre de hannas, geriletici, veya sindirici demek olur. Şeytan ve şehevat hakkında bu da doğrudur, çünkü bunlar vesveseleriyle insanı geriletir, insanlık ruhunu hak yolunda terakkiden alıkor. Akıl ve fikrini çelerek sabr ü metânetini, azm-ü iradesini kırarak iyman ve iykandan, salih ameller için mücahededen çekindirir, sırf hayvanî, behimî, fânî zevklere ve yanlış yollarla türlü hîylelere, hud'alara sevkederek geriletir, tedennî, tereddî ettirerek fânî hayatta çürütüp bitirmek ister, Allah anıldıkça hak korkusu göründükçe geriler, siner, fursat buldukça döner, yüz buldukça şımarır, musallat oldukça olur, musallat olduğunu da düğümlere üfliye üfliye evham ve hayalât içinde sindire, sindire zelil-ü bednam eder bırakır. Bu ma'na itibariyle de yine sinsi diye tercemesi muvafık olur.

İbni Sîna demiş ki: vesvas vesvese ika' eden kuvvedir, bu da nefsi hayvanîyi isti'male geçişi, sonra da hareketi aksine oluşu cihetiyle kuvvei mütehayyiledir. Zira nefsin asıl vichesi mebadîi mufarıkayadır, kuvvei mütehayyile onu madde ve alâ'ikıyla iştiğale doğru tuttuğu vakıt o kuvve, hunûs etmiş, ya'ni aksine hareket eylemiş olur اهـ. Bazıları da demiştir ki kuvvei vehmiyyedir. Çünkü o mukaddimatta akla müsa'id olur, fakat iş neticeye gelince çekinir, vesvese vermeğe teşkik etmeğe başlar اهـ.

Âlûsînin bunlara karşı: kelâmullahi böyle tefsir etmek vesvasi hannasın şerrinden olduğu hafî değildir, diye

Sh:»6425

atması da reva olmamıştır. Zira vehm-ü hayal atılınca vesvesenin yeri kalmaz. Allahın kelâmını, yarattığı hilkata nazar ve âfak ve enfüsteki âyatını tefekkür ve mütalea ederek anlamağa çalışmak Şeytanın vesvesesi değil, Kur'anın nazar ve tefekkür emirlerinin iycabı olduğu da unutulmamak gerektir. Netekim Beyzavî de vesvese vereni kuvvei vehmiyye gibi diyerek iyzah etmiştir. Bunu bir temsil değil, sade tenzîre

hamledip de vehm-ü hayal vesveselerinin şerrini isti'azeden haric bırakmak Şeytanın en çok kullanmak istediği vasıtalarını ihmâl etmek demektir.

Vesvasın vesvese iyka' eden kuvve demek olduğunda ve vesvesenin tehayyül ve tevehhüm ile alâkadar bulunduğunda vesveseye düşülmeğe sebeb yoktur, ancak bunu tahsîsa kalkışmayıp da şu beyanı ilâhînin umum ve şümulü üzere anlamak elbette daha doğrudur. Zira vesvasi hannas nedir? Diye tereddüde düşülmemek için şöyle beyan ve tavzîh buyurulmuştur: 5.

﴿اَلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ النَّاسِ﴾ o ki nâsın sînerlerinde vesvese verir durur -ya'ni insanların içlerinde: gerek ferden içlerinde, gönüllerinde ve gerek cem'iyyeten içlerinde aralarında, yâhud Allahı unutanların göğüsleri bağırları içinde havassi zâhire ve bâtınelerinden hatıralarına, gönüllerine türlü vesvese sokar, sezilir sezilmez fiskos eder gibi yavaşçadan gıcıklayarak kötü telkınler yapar, fena fena temayülât, alçak alçak hissiyyat uyandırır. Bu suretle akıl ve fikirlerini çeler, türlü fenalıklara düşürür. Allah yoluna gitmekten, insanlık gayesine ermekten alıkor, nihayet dîn ve iymandan çıkarır, ebedî helâke sürükler. O vesvasi hannas işte böyle her şerrin başı olan vesveseyi gâfil insanların sînelerinde fısıldayıp duran sinsi âmil her ne ise odur.

İbni Sîna der ki: nefsin birinci metıyyesi sudûrdur, zira nefsi insanînin ilk müteallakı kalbdir, onun vasıtasiyle sair âzaya yayılır, onun için vesvesenin te'siri evvelâ sudûrda olur اهـ.

Sh:»6426

Müfessirîn diyorlar ki burada « اَلَّذِى » mevsulünün i'rabında üç vecih câ'izdir: Birincisi, sıfat olarak mahallen mecrur olmaktır ki vesvasın sıfatı müfessiresi demektir. İkincisi, onu tefsir için cümlei istinafiyye olmak üzere « هُوَ اَلَّذِى » takdirinde haber olarak merfu' olmaktır. Üçüncüsü, zemm üzere mansub olmaktır. Bu iki veche göre «elhannas» da vakıf hasen olur. Birincisine göre ise tefsiri Kevaşîde «vakıf caiz olmaz» demiş, lâkin Taybî buna «vakfın ademi cevazında nazar vardır. Çünkü fasıla vardır» diye ilişmiş, Keşfte de demiştir ki sıfat olunca hüsün, müsellem değildir, meğer Allahümme vakfı hasen bir fâsılai hassada bu gibisine de şâmil olması hakkında bir veche göre olsun اهـ. Zira Kur'anın her fâsılası güzeldir, her âyetinde vakıf da güzel olmak lâzım gelir. Âyetlerde vakıf, Resulullahın sünnetidir diye de bir rivayet vardır. Bu « النَّاسِ » dan murad Allahı zikirden gaflet edenler, ya'ni gaflet halinde olan insanlar olmak zâhirdir. Onun için bunun «nâsî» ya'ni unutan ma'nasına olmasını da tecviz etmişlerdir.

6. ﴿مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾ Cinden ve İnsten -ya'ni o vesvese viren gerek gizli Cin taifesinden, Cinnîlerden olsun ve gerek malûm insanlardan, insîler kısmından olsun o vesvası hannas ikisine de şamildir, ikinci bir ma'na ile: Cinden de vesvese verir, İnsten de vesvese verir, ya'ni Cinlerden, maba'dettabî'î gizli mahlûklardan bahsederek onlara ilişik ettirerek o cihetten de vesvese verir, insanlardan bahsederek onlara ilişik ettirerek o cihetten de vesvese verir. İbni Sînanın anlayışına göre Cin istitardan, İns isti'nastandır, umuri müstetire havassi bâtıne, ümuri müste'nese havassi zâhiredir, vesvas, kalbe vesveseyi bunlardan verir اهـ. Üçüncü bir ma'na ile gerek Cinden olan ve gerek İnsten olan nâsın sadırları içinde vesvese verir, Sh:»6427

bu suretle Cinni de azıtır, İnsi de azıtır. Dördüncüsü bir ma'na ile de, ya'ni gizli açık Cin ve İnsin şerrinden.

Bu ma'naların vechi: Buradaki « من » in, ma'nası ve teallûkudur. Bunda müfesirîn üç, dört vecih zikretmişlerdir: Birincisi «min» beyaniyye olarak « اَلَّذِى يُوَسْوِسُ » yi beyan olmasıdır ki dolayısiyle vesvasın Cinslerini beyan olur. Ya'ni o vesvese veren vesveseci Şeytan iki türlüdür: biri maba'dettabî'i (metafizik) sahada gizli takımdan, Cinnîler soyundan; biri de tabiî sahada açık ünsiyyet

edilen malûm insanlar soyundandır. Bu ma'na Sûrei En'amda geçtiği üzere «

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِى بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا» âyeti mazmununa mutabık olarak

vesvasın İns ve Cîn Şeytanlarından e'amm olduğunu ve hepsinin şerrinden Allaha sığınmak lüzumunu

beyan olur, en açık ma'na da budur. Ebu Zer Radıyallahü anhten mervîdir ki: bir adama «sen Allaha

sığındın mı İns Şeytanından?» demiştir. İkincisi -« من » ibtidaiyye olarak « يُوَسْوِسُ » ve müteallık

olmasıdır ki vesvese vereni değil verdiği vesvesenin mebde'ini, ciheti teallûkunu göstermiş olur. Gâh

Cinlerden vesveselendirir, Gâh İnsanlardan vesveselendirir demek olur. Bu veche göre Cin en umumî

ma'nasiyle Melâ'ikeye dahi şâmil olabilir. Gerçi melek, şerr değil, ve vesvese vermez ise de vesveseciler

onlardan da bahsederek vesvese ve iğfalâtta bulunabilirler. Üçüncüsü, « فِى صُدُورِ النَّاسِ »

daki «nâs» ı beyan olmasıdır ki Ferra ve daha bir takımları buna kail olmuşlar ve demişlerdir ki: nâs, Cinne

de ıtlak olunur, Netekim Sûrei «Cin» de «

﴿نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ﴾ ، ﴿بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ﴾ » denildiği gibi Kelbîden menkul

olduğu üzere « نَاسٌ مِنَ الْجِنِّ » dahi denilir. Bu surette o vesvas Cinden olan nâsa da İnsten

olan nâsa da vesvese verir demek olur.

Sahib Keşşaf der ki: ben bunu doğru bulmam, çünkü Cinne Cin denilmei ictinanlarından, gizliliklerinden dolayıdır,

Sh:»6428

nâsa nâs denilmesi de beşer denilmesi gibi zuhurlarından dolayıdır ki ibsar ma'nasına olan iynastan me'huzdur, nâs ta'birinin ikisine de söylendiği vâkı ve sahih ve sâbit olsa bile Kur'anın fesahatine ve tesannu'dan uzak olmasına münasib olmaz. Bu ma'nayı anlamak için « النَّاسِ » ile «ennasî» murad olunmak daha iyidir ki « مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ » gibi « يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ » da kesr ile okunduğu gibi olur, sonra da bu nasî Cin ve İns ile beyan edilir, çünkü sekaleyn, Allah Tealânın hakkını nisyan ile mevsuf iki nevi'dirler اهـ. Fakat bu da hilâfı zâhir olmakla beraber bu surette «sadr» ın cem'i olan sudûrun müfred olan nasîye izafeti de zevke pek mülâyim gelmez, bu veche kail olanların asıl maksadı burada ins ve insîyi mutlak insandan ehass olarak ona mukabil olan Cinni de mutlak insan cinsi ve mahiyyeti dahilinde mülahaza etmek olsa gerektir. Çünkü ins mutlak insan ma'nasına geldiği gibi insanın ünsiyyet ettiği enisine, yâr ve hemdemi ma'nasına da gelir, buna mukabil olan da tanımadığı yabancısı, mechulü demek olur. Yine bu ma'naya yakındır ki insanın nefsi ve vücudu tarafına gelene insî ve

öte tarafına vahşî ta'bir olunur, meselâ elin iç yüzü ve ayağın üstü insî elin dış tarafı ve ayağın tabanı vahşîdir, ve teşrihte bu ma'na meşhurdur. Kezalik Cin gece zulmeti ve istitar ma'nasından olarak havasdan mestur olan şeylere ve alelûmum Ruhanîlere ve Ruhaniyyundan bilhassa bir kısmına derecat üzere ıtlak edildiği gibi -ki Sûrei En'am âyetinde geçmişti bak- nâsın toplandığı çok ve kalabalık cemiyetin en çok ve gür yerine de dahilini setrettiği için « جِنُّ النَّاسِ وَ جنانُ النَّاسِ » denildiği lûgatta malumdur. Şu halde « فِى صُدُورِ النَّاسِ » da nâs, ma'lum ve mechul umum insanlar, « مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ » daki nâs da ehass ma'nasiyle insînin cem'i enâsî muhaffeti nâs, ya'ni me'nus insanlar demek olur. Cinne de bunun mukabili yabancı, gizli, tanınmadık, meçhul insanlar, demek gibi olarak ikisi alelumum insanları beyan olmuş olur. Vesvâs da alelûmum

insanlar

Sh:»6429

cinsine vesvese veren maddî, ma'nevî, uzak, yakın her ne ise o demek olur. Bu ma'na da haddi zatında mühimdir, ve lâfzın muhtemelâtından da olabilir, ancak bunda Cinnin ma'nasını tahsîs ile beraber, daha ziyade beyana muhtac olan vesvâsı bırakıp da zâhir olan nâsı beyana geçmek vardır ki muvafık değildir,

onun için bu üçüncü vecih, ma'na i'tibariyle doğru olsa bile nazımdan anlaşılması i'tibariyle pek zaıyf ve pek dolambaçlı olduğu için ta'kıdden halî değildir; bununla tefsir, fesahati Kur'ana muvafık olmaz. Yalnız Cin ve İnsin hass bir ma'nasını da anlatmak için zikrolunmuştur. Dördüncü bir vecih de « مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ » vesvâsı beyan veya cârrın i'adesi ve muzaf takdiriyle « مِنْ شَرِّ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ » ma'nasında bedel olmaktır ki bunun da hasılı birinci vecih gibi olur.

Bütün bu vecihler içinde en açığı birinci vecihtir. Bu suretle Cinne havassın mâverâsında olan maba'dettabîî sahayı, « ناس » da tabîî sahayı beyan demektir. Vesvese mutlaka bunların birinden veya her ikisinden gelir.

İşte bütün bunların şerrinden ve bahusus vesvesesi şerrinden insanların rabbı, insanların meliki, insanların ilâhı olan ehad, samed Allahi zülcelâla sığınmak hatime olarak emredilmiş ve bu vechile sığınanların ınayeti ilâhiyyeye mazheriyyetle korunarak hüsni hâtimeye irecekleri va'd buyurulmuştur ki bunun üzerine şükrâne olarak « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » diye Fâtihadan başlamak ne güzeldir.

Bu Sûrei celilenin harfları tekrarsız olarak sayıldığında yirmi iki harftır, Fâtiha harfleri de böyledir.

Âlûsînin nakline göre bunun nüzul senelerine remz olduğunu söyliyenler olmuştur. Çünkü Kur'anın yirmi iki senede nâzil olduğunu rivayet edenler de vardır. Lâkin meşhuru yirmi üç senedir. Şu halde yirmi iki seneden fazla olmakla beraber tam yirmi üç seneye de dolmamış olduğunu söylemek hepsini tevfîk etmiş olur. Gerçi lisanî bir vaz'ı,

Sh:»6430

aklî veya tabîî bir delâleti olmıyarak mahza tesadüf kabîlinden, görünen bu gibi tevafuklara ahkâm terettüb ettirecek kadar ihticaca salih, ifadesi maksud bir ma'nayi murad nazariyle bakmak doğru olmaz ise de hakıkatte ılmi ilâhîye nazaran tesadüf mülâhazası vârid olamıyacağı ve her tesadüfün dahi nefsel'emirde bir hikmet ve ma'nası bulunmak iktıza edeceği te'emmül olunursa bu gibi tesadüflerin yerine göre remzî bir ma'na ifadesinden halî kalmıyacağı da inkâr edilemez. Bu sebeble bunları da letâifi işarat ve müstetbeâti terâkib kabîlinden olan zevkî nüktelere mülhak remizler, iymalar halinde kayd ve mütalea etmek fâideden halî olmaz. Kur'anda bu kabîlden de bir çok incelikler bulunduğu malûm, maamafih müteşabihat vadîsi demek olan bu gibi nüktelerden muhkemat hılâfına ma'nalar çıkarmağa kalkışmak, Hurûfîlik zeyg-u dalâliyle Bâtınîlik zulmetlerine sürüklenmek demek olacağı, bunun ise Kur'anın zulmetten nura götüren

açık beyanına münafi olduğu da şübhesiz olmakla beraber muhkemata aykırı olmıyarak sezilen, duyulan lem'alar, lemhalar, ince ince ırfanları, zevkleri okşayan remizler, iymalar, kalden zeyade hâle aid olan ve ehlinden başkasına keşfi nikab etmiyen bedî'alar da ne kadar incelense o kadar müfid, o kadar lâtîf olur. Meselâ Kur'anın evveli besmelenin « بـا » sı ile başladığı, âhiri de nâsın «sîn» i ile hıtam bulduğu mülâhaza edilince bunun «bes» ya'ni yetişir, kâfî, işte o kadar demek gibi olduğu, bunun da « مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَىْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ» mazmunu muhkemine mutabık olarak Kur'anın başka bir kitaba, diğer bir delîle ihtiyac bırakmıyacak derecede usuli dînin hepsini havî, kâfî bir hidâyet rehberi olduğuna bir remz, ya'ni « اَوَ لَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ ۬ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۧ» mazmuni muhkemine de işaret olması gibi anlayışlar, boş değil boştur. Netekim şu Farisî beyit de bu ma'nada söylenmiştir:

Sh:»6431

اول و آخر قرآن زچه آمد باسین یعنی اندر دوجهان رهبر ما قرآن بس

Evvel-ü âhiri Kur'an neye ba, sîn geldi. Ya'ni rehber iki âlemde bize Kur'an bes

Bunu bizde ma'ruf olan «Allah bes, bâkı heves» mazmuniyle anlamak da Kur'anın evvel-ü âhir bütün mekasıdını muhtevî olmak i'tibariyle daha cemiyyetli olacağını ıhtar eylemek dahi şübhesiz ki fâidelidir.

Bunda Sûrei Tevbenin âhirindeki «

فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِىَ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

» ve Sûrei Yâsinin âhirindeki «

فَسُبْحَانَ الَّذِى بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

» gibi âyetlere bilhassa işâret bulunmakla beraber Fâtihadaki isti'ane ile hatimedeki isti'aze emirlerinin tevhid ve ıhlâs gayesinde bir tatmîni vardır ki umumiyyetle matlûb olan hüsni hatıme de budur. Bununla beraber bu işaretleri harflerin ma'nayi remzîsinden çıkarmağa hacet de yoktur. Fâtiha ve Sûrei Bekarenin evveli ile ıhlâs ve mu'avvizeteyn bu üç Sûrei Bekarenin evveli ile ıhlâs ve mu'avvizeteyn bu üç Sûrenin ma'na ve mazmunu mülâhaza edildiği zaman doğrudan doğru me'anî arasındaki insicam ve münasebat ve evvel-ü âhir arasındaki ahengi vahdet silsilei fikriyye ve beyaniyyesiyle de o nükteleri ilham etmeğe kâfîdir, ve bu ahenk ve tenasüb bize Kur'an Sûrelerinin tertibi de vahy ile olduğu hakkındaki mezhebimizin kuvvet ve

isabetini gösterir. Onun için sırf rümuzâtından sânih olan ma'nalar muradı ilâhî olduğuna hükmetmek doğru olmıyacağı hakkında ulemanın ıhtarını unutmamak ve maksudu karanlık yollarda aramayıp sıratı müstakîme sarılmak ehassı mekasıd olduğunu dâima göz önünde tutmak lâzımdır.

Dîn günü selâmete irmek için doğru yola hidâyet talebi evveli maksad olduğu gibi o yolda insanlık meratibinin aksayı kemali olan beka' billah saadetine kavuşmak için de gizli açık her türlü vesveseden, reyb-ü gümandan sakınarak tam bir iykan ile Allah Tealânın rububiyyetine, melekûtuna, ulûhiyyetine sığınmak âhiri maksad

Sh:»6432

olduğunun hatime olarak beyan buyurulmuş olması şübheden âzâde olarak gösteriyor ki insanlığın gayei saadeti iykan ile ittikadadır, hüsni hatime onunladır « وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ » dir. Ve işte lâreybefih olan bu kitabı ekmel böyle « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » olarak indirilmiştir. Mucebince amel edenlerde hep o güzel akıbete ermiştir. Mucebince amel de Allahın lûtf-ü tevfikıyledir. Bize düşen « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » mîsâkıyla onu istemek ve iykan-ü ihlâs ile ona sığınmaktır.

Bu abdi âciz de hamd-ü tesbih ile onun lûtfi terbiyesine feyzı mülküne, ınâyeti ilâhiyyesine, rahmet-ü gufranına sığınarak hem kendim hem milletim, ıhvanı dînim hakkında vesveselerden âzâde kalbi selim ve vicdani müstakîm ile o âkıbeti hüsnaya tevfikını diler ve on iki senedenberi gece ve gündüz aşkı hakk ile, gözlerinden nokta benokta eşki revân dökerek altmış senelik sahifei hayatıma kelâmullahın meal ve tefsirini yazmağa çalışan hamei nahâtimeye vaz'ı imza etmek isterken raz âşnayi cûdi hakk olmaktan bir ân fâriğ kalmak istemiyen kalbi nizarım da bu ibtihal ile hatmi mekal eder.

Geldim likana irmek için işbu menzile

Haşret irenlerinle beni eyleyip kerem

Bir ân imiş meali kitabı vücumun

Ömrüm şu tercemanım olan satrı mürtesem

Levhi rızaya yazdır İlâhî bu satırım

Her dem nevayı hamdini kaydeylesin kalem.

رَبِ هَبْ لِی حُکْمًا وَ اَلْحِقْنِی بِالصَّالِحِینَ۰ وَاجْعَلْ لِی لِسَانَ صِدْقٍ فِی الْاٰخِرِینَ۰ وَاجْعَلْنِی مِنْ وَ رَثَةِ جَنَّةِ النَّعِیمِ۰ رَبَّنَا

هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَجِنَا وَ ذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَامًا. رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَ لِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَا اِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ. رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ اَوَّلًا وَ اٰخِرًا.

Sh:»6433

سُبْحَانَكَ مَا اَعْظَمَ شَانَكَ. وَمَا اَجَلَّ بُرْهَانَكَ. مِنْكَ الْفَاتِحَةُ. وَ اِلَيْكَ الْخَاتِمَةُ. اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. وَ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. وَاحْشُرْنَا مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ اٰمِينْ.

Yâ Rab! Bana bir huküm ihsan et ve beni salihîn zümresine ilhak buyur, ve sonrakilerde bana bir

sadâkat dili «zikri cemil» tahsîs eyle. Ve beni naim cennetinin vârislerinden kıl. Yâ Rabbenâ! Bizlere eşlerimizden ve zürriyetlerimizden güzler süruru ihsan buyur ve bizleri müttakîlere pişüva kıl. Yâ Rabbenâ! Bizlere ve bizden önce iyman ile geçen ıhvanımıza mağfiret buyur, ve iyman edenlere karşı kalblerimizde bir kîn tutturma. Yâ Rabbenâ şübhe yok ki sen ra'ufsun, rahîmsin. Yâ Rabbenâ! Sanadır hamd ve evvel ve âhır. Sübhâneke yâ Rab! Şânın ne büyük! Bürhanın ne yüce!. Fâtiha senden hatime sana, Allahümme salli alâ Muhammed...

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. وَ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. وَاحْشُرْنَا مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ اٰمِينْ.

الحمد للّه حمدى تعام بو

تاريخه ﴿نور تفسير قرآن﴾

١٣٥٧

12 Cümâdelâhire 1357

8 Ağustos 1938